

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ГАВРИЛЕНКО Олександр Анатолійович

Гавр

М.Л.РУХИМОВИЧ: ОСОБИСТІТЬ, ПОЛІТИК,
ГОСПОДАРСЬКИЙ ДІЯЧ

07.00.01 - Історія громадських рухів
і політичних партій

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпропетровськ - 1993

710 207 55

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі українознавства Харківського державного університету.

Науковий керівник : кандидат історичних наук, доцент
СЕМЕНЕНКО Валерій Іванович

Офіційні опоненти : доктор історичних наук, професор
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ Василь Якович

кандидат історичних наук, доцент
КОЛОМОЄЦЬ Юрій Іванович

Провідна установа : Харківський державний аграрний
університет

Захист відбудеться " 4 " лютого 1994 р. о 13⁰⁰ години на засіданні спеціалізованої вченої ради К 053.24.03 по присудженню наукового ступеня кандидата історичних наук в Дніпропетровському державному університеті (м.Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72, аудиторія 604).

В дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розіслано " 27 " жовтня 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

І.О.Кривий

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00802998 (-)

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Історичні події ХХ століття науково показали необхідність ствердження принципу особи як верховної цінності. Це тим більш важливо тому, що у такі зламні епохи люди часто виступають видатковим матеріалом. Масові репресії періоду тоталітаризму істотно знизили особистий потенціал суспільства, загальмували хід розвитку країни. Жертвами фізичного та морального терору часто ставали люди найбільш інтелектуально та духовно обдаровані.

Глобальне анекдотизація, що мало місце у реальності, відбилося і на стані історичної науки: історія деперсоніфікувалася. У історичних творах, особливо приов'язаних радянському періоду, затверджувався жорсткий мертвий схематизм. Згадки ж про імена історичних діячів були зовсім неадекватні їх реальній ролі у здійсненні перетворень: одні з них було необгрунтовано піднесено, інші - омелювано та втопано в бруд, треті (їх була більшість) - пушено в непам'ять, а літературу про них передано до спецховищ.

У період розпаду тоталітарної системи, найбільш повним виявленням якої був сталінізм, перед істориками повстало завдання об'єктивно висвітлити політичні біографії діячів, імена яких було вилучено з контексту історичних подій.

Серед інших - ім'я Мойсея Львовича Рухимовича, яке з кінця 30-х років було викреслене з історії. Згадки про нього з'являються у літературі лише наприкінці 50-х років, однак спеціальних докладних досліджень його життєвого впливу та діяльності немає.

Місце та роль М.Л.Рухимовича, ім'я якого стоїть в одному ряду з іменами Артема (Ф.А.Сергеева), В.О.Антонова-Овсієнко, К.Є.Ворошилова, Г.Л.Пятакова та інших діячів радянського періоду історії України, вимагають свого визначення. Висвітлити ці питання необхідно не тому, що автор наперед бачить його позитивною чи негативною фігурою. Такий підхід був би занадто опрощеним.

Особистість М.Л.Рухимовича складна і суперечлива, як була складною і суперечливою вся та епоха, у якій він жив. Оцінка його діяльності не може бути однозначною, але в одному немає

сумніву - він був помітною, значною для свого часу фігурою, яскравом особистістю. Історик та журналіст Д.І.Ерде писав, що М.Л.Рухимович - один з тих, "...у кому щасливо поєднувалися видатні здібності трибуна, військового керівника та господарника крупного розмаху"¹. Навряд чи така характеристика є об'єктивною, але тим більше необхідно до кінця з'ясувати, яку роль відігравав М.Л.Рухимович у долі України, у долі Радянської держави.

Інтерес до особи М.Л.Рухимовича обумовлено ще й тим, що його життєвий шлях був типовим для значної частини тогочасних партійних, державних та господарських керівників, які стали широко відомими у буремні часи, піднесені на хвилі "класових битв". Як і багато інших, Рухимович доклав значного внеску в практичне формування командно-адміністративної системи управління, під час гострих внутріньопартійних дискусій у ході боротьби за владу надав вагомої підтримки Й.В.Сталіну, сприяв становленню режиму його особистої влади. Нарешті, він, як і інші радянські керівники різного рівня, став жертвою цієї системи, у створенні якої брав безпосередню участь.

Сьогодні, коли поступово відкривається доступ до архівних матеріалів та літератури, раніше невідомих не лише широкому загалу, а й спеціалістам, коли з'явилася можливість об'єктивно, неупереджено, без огляду на пануючу ідеологію та суспільні стереотипи, проаналізувати і оцінити процеси, що мали місце в Україні та в колишньому СРСР, особливо важливо не випустити з поля зору діяльність тих, чиїми руками творилася історія.

Об'єктом даного дослідження є політична біографія Мойсея Львовича Рухимовича, його світогляд, революційна, державна та господарська діяльність.

Наукова розробка проблеми. Розглядаючи стан наукової розробки даної теми, слід зазначити, що в зв'язку з утвердженням ідейного монополізму в радянській історичній науці довгий час жанр політичної біографії обходив тих революційних та державних діячів, яких було репресовано. Це стосувалося й М.Л.Рухимовича. Лише згадки про нього можна знайти у літературі з історії революції, у біографічних монографіях та статтях, прис-

¹ ДАХО, ф.Ю417, оп.4, спр.160, арк.62.

вчених видатним дієчам більшовицької партії.

Початкові відомості про діяльність М.Л.Рухимовича з'явилися вже в 20-х роках у перших узагальнюючих роботах з історії України періоду революції та громадянської війни¹. Але після цього, на протязі 30-х та 40-х років у історичних творах про нього не згадується.

Ім'я М.Л.Рухимовича знову з'являється в історичній літературі лише наприкінці 50-х років, після того, як рішенням Військової Колегії Верховного Суду СРСР його було посмертно реабілітовано і через деякий час поновлено у лавах партії. У виданій до 40-ї річниці Жовтневої революції монографії В.І.Астахова та Ю.Ю.Кондуфора вперше з кінця 20-х років містяться відомості про його діяльність того періоду². Побіжно згадується його ім'я у статті В.Г.Лисенко, присвяченій Харківській Раді³. Але це все ще лише фрагментарні згадки, які не давали цілісної уяви про військову та політичну роботу М.Л.Рухимовича. Згадки про Рухимовича знаходимо й у зарубіжній літературі того часу⁴.

Напередодні 50-ї річниці Жовтневої революції з друку вийшло декілька статей, присвячених подіям 1917 року у Харкові. З них лише у статтях П.І.Гарчева та В.В.Фарсобіна містяться фрагментарні згадки про М.Л.Рухимовича⁵.

Наприкінці 60-х років мали місце перші спроби проаналізувати господарську діяльність М.Л.Рухимовича у 20-30-х роках. Цим питанням присвячено документальний нарис О.Ф.Хавіна⁶ та надру-

¹ Эрде Д. Годы бури и натиска. Кн. I. На Левобережьи, 1917.- Харьков, 1927; того ж. Революция на Украине: от карегщины до немецкой оккупации.- Харьков, 1927.

² Астахов В.И., Кондуфор Ю.Ю. Пролетариат Харькова в борьбе за победу Октября.- Харьков, 1957.

³ Лисенко В.Г. Харківська Рада в березні-жовтні 1917 року// Учені зап. Харк. ун-ту.- Т.39.-Труди іст.ф-ту.- 1957.- Т.6.- С.225-250.

⁴ Соловей Д.Ф. Україна в системі советського колоніалізму.- Мюнхен, 1959.

⁵ Гарчев П.І. Червона гвардія Харкова в боротьбі за перемогу Радянської влади// Вісн.Харк.ун-ту.- 1967 № 22.-Сер.історична. Вип.2.-С.3-13; Фарсобін В.В. Нові документи про встановлення Радянської влади в Харкові// Укр.іст.журнал.-1966.-№ 5.-С.82-87.

⁶ Хавин А.Ф. За ускоренный технический прогресс// У руля индустрии.- М., 1968.- С.168-197.

ковану в "Экономической газете" невелику статтю Н.Дрової з приводу 80-ї річниці з дня його народження¹. Але аналіз був досить поверховим. Для цих статей характерна одностороння подача матеріалу, що обумовило неадекватну оцінку особи. Багато важливих фактів біографії, наприклад, той, що М.Л.Рухимович став жертвою сталінських репресій, взагалі не згадується. Такий підхід, коли принцип об'єктивності підмінювався принципом партійності, взагалі був притаманний всій радянській історичній літературі тих часів. Не стали винятком і вищезгадані статті, до того ж якщо врахувати характер цих публікацій.

З того часу аж до кінця 80-х років ані найменших спеціальних досліджень, присвячених життю та діяльності М.Л.Рухимовича, не було. Лише інколи його ім'я згадувалося серед інших².

У 70-х роках до звання Хвотня друкуються ціла серія статей, присвячена революційним подіям. Автори деяких з них побіжно торкаються і діяльності М.Л.Рухимовича. Це статті В.Я.Резьгука з історії Донецько-Криворізької республіки³, роботи А.Ф.Ігнатова, присвячені діяльності більшовиків у Харківській Раді⁴, а також статті Ю.М.Гамрецького та М.М.Кулеміна⁵.

Через десять років Ю.М.Гамрецький у співавторстві з К.П.Ти-

¹ Дрова Н. Революционер-хозяйственник. К 80-летию со дня рождения М.Л.Рухимовича// Эконом. газета.- 1969.- I сент.

² Нариси історії Харківської обласної партійної організації.- Харків, 1970; Очерки истории Харьковской областной партийной организации.- Харьков, 1980; Водолагин М.А. Красный Церичин.- Волгоград, 1967; Шморгун П.М. В.И.Ленин і більшовицькі організації України.- К., 1979 та ін.

³ Резьгук В.Я. До питання про створення Донецько-Криворізької республіки// Питання історії СРСР.- 1974.- Вип.17.- С.26-33; Його ж. Участь Донецько-Криворізької республіки в організації опору німецько-австрійським окупантам на початку 1918 року// Там же.- Вип.18.- С.3-10; Його ж. Евакуація народногосподарських цінностей з Донецько-Криворізького басейну на початку 1918 року// Вісн. Харк. ун-ту.- 1976.- № 145.- С.54-60.

⁴ Ігнатов А.Ф. Боротьба більшовиків за завоювання Харківської Ради напередодні Великої Хвотневої соціалістичної революції (лип.-хвот. 1917 р.)// Вісн.Харк.ун-ту.- 1972.- № 75.-С.28-37; Його ж. Харківська Рада у дні перемоги Великої Хвотневої// Питання історії СРСР.-Харків, 1977.- Вип.22.- С.21-30.

⁵ Гамрецький Ю.М. До питання про час встановлення влади Рад у Харкові// Боротьба за владу Рад на Україні.- К., 1977.-С.99-119; Кулемін М.М. Військова організація Харківського комітету РСДРП(б)// Укр. іст. журн.- 1970.- № 6. - С.49-56.

мченко та О.І.Шуць видав монографію, яка містить чотири фрагменти з невідомою раніше інформацією про діяльність М.Л.Рухимовича у 1917-1919 рр.¹

Процес поступової демократизації суспільного життя, що розпочався в СРСР, дозволив вдатися до розробки тем, раніше заборонених, серед яких - політичні біографії жертв сталінського терору. В 1989 році було надруковано статтю московського історика Л.І.Прокової, де вона, спираючись на деякі архівні матеріали та спогади дочки М.Л.Рухимовича - О.М.Дяткіної-Рухимович, зробила спробу дослідити його життєвий шлях². Однєк обмежений обсяг статті не дозволив автору використати всі документи, які знаходилися в її розпорядженні, а застарілі стереотипи, минулі підходи до аналізу матеріалів позбавили змоги адекватно відобразити діяльність М.Л.Рухимовича та зробити відповідні висновки.

Згадки про Рухимовича знаходимо у деяких статтях, присвячених іншим історичним особам. Так, у статтях В.Ф.Солдатенка та М.М.Салуна, де розглядається діяльність Г.Л.Пятакова, докладно проаналізовано конфлікт між ним та М.Л.Рухимовичем, який виник у 1921 році під час роботи в Донбасі³. Окремі відомості містяться у монографії Д.А.Волкогонова, присвяченій особі Л.Д.Троцького⁴.

Останнім часом ім'я Рухимовича, хоча й побіжно, згадується у літературі, де аналізуються процеси, які мали місце у 20-30-х роках під час формування режиму особистої влади Сталіна та масових репресій. В цьому зв'язку найбільший інтерес становлять статті професора М.Михайлова та відомого американського історика Г.Авгорханова⁵.

¹ Гамрецький Ю.М., Тимченко Ж.П., Шуць О.І. Триумфальное шествие Советской власти на Украине.-К., 1987.- С.35, 295, 358, 359.

² Прокова Л.И. Его ценил Ленин// "Мы даем клятву..."- Харьков, 1989.- С.188-206.

³ Солдатенко В.Ф. Г.Л.Пятаков: эпизоды жизни и деятельности на Украине// Укр.іст.журн.- 1989.-№ 4.- С.92-106; Салун М. Видатний і відданий працівник//Робітничі газети.-1989.- 1 квіт.

⁴ Волкогонов Д.А. Троцкий. Политический портрет: В 2 кн.- Кн. I.- М., 1992.

⁵ Михайлов Н. "Тайное" голосование. Сколько делегатов ХУП съезда партии голосовало против Сталина?// Диалог.-1991.-№ 1 .-

У січні 1992 року дніпропетровська газета "Вільна думка" надрукувала статтю М.О.Береславського "Хто і як встановлював совєтську владу на Україні?", у якій М.Л.Рухимовича охарактеризовано як "українофобськи настроєного більшовицького підручного", "ставленика Леніна, Троцького та Сталіна на Україні"¹. Багато в чому автор статті має рацію. Але недостатньо ґрунтовно підкріплені фактичним матеріалом висновки автора викликають сумніви.

Аналіз наявної літератури дає підстави для висновку про відсутність спеціальних наукових праць, які б всебічно розкрили роль М.Л.Рухимовича як борця за встановлення радянської влади в Україні, як типового партійного та господарського керівника сталінського гатунку. Сьогодні, в умовах, коли йде переосмислення історичного досвіду, ця тема заслуговує на більш повне, глибоке вивчення.

Мета і завдання дослідження. Поставивши метою дослідження висвітлення політичної та господарської діяльності М.Л.Рухимовича, автор визначив такі завдання:

- проаналізувати становлення світогляду М.Л.Рухимовича, причини його переходу від ідей абстрактного демократизму до більшовизму;
- показати участь М.Л.Рухимовича у подіях 1917-початку 1918 рр. в Україні, його військову діяльність під час громадянської війни;
- вивчити роботу М.Л.Рухимовича в органах радянської влади у перші повоєнні роки;
- висвітлити найважливіші напрями господарської діяльності М.Л.Рухимовича в Україні;
- розкрити зміст основних моментів біографії М.Л.Рухимовича в останнє десятиліття його життя та діяльності, коли він працював за межами України.

Хронологічні рамки роботи обмежуються всім періодом життя М.Л.Рухимовича, з 5(19) серпня 1888 до 29 липня 1938 року. Вони дозволяють досить детально розглянути досі невідомі факти

С.79-87; Авторханов А.Г. Технологія влади//Вопр. істории.- 1992.- № 2-3.- С.103-127.

¹ Береславський М.О. Хто і як встановлював совєтську владу на Україні?// Вільна думка.- 1992.- № 2.

біографії, починаючи з дитячих та юнацьких років, часу прилучення до революційного руху, аж до закінчення життя у катівнях НКВС, і, проблемно викладаючи матеріал, простежити еволюцію поглядів та діяльність Його на різних щаблях партійної та державної ієрархії.

Джерельна база дослідження включає: 1) праці самого М.Л. Рухимовича; 2) матеріали службового користування (листування) партійних та радянських діячів, де відображена Його діяльність; 3) державні акти, до прийняття яких М.Л.Рухимович мав відношення; 4) оперативні військові документи; 5) особисті свідчення учасників подій (мемуари); 6) документи партійних органів та державних установ; 7) періодичні видання.

З робіт М.Л.Рухимовича автором виявлено 32 надрукованих (брошури, газетні та журнальні статті)¹ та понад 20 документів, які ніколи не друкувались (виступи на пленумах ЦК КП(б)У, ЦК ВКП(б) та ін.)².

Серед друкованої спадщини М.Л.Рухимовича слід виділити зміщені у періодичній пресі статті мемуарного характеру. В них автор наводить епізоди з власного життя та життя інших партійних та державних діячів, яких йому доводилося близько знати, а також аналізує події, у яких брав безпосередню участь³. Цінним джерелом для вивчення персоналії є промови та виступи М.Л.Рухимовича на партійних з'їздах та конференціях, з'їздах профспі-

¹ Рухимович М.Л. К вопросу о Донугля//Коммунист.- 1924.- 24 нояб.; Його ж. Ко второму съезду работников Донугля// Хозяйство Донбасса.- 1924.- № 56-57.-С.5-8; Його ж. Несокрушима мощь СССР// Правда.- 1937.- 23 февр.; Його ж. Пять лет борьбы и наши боевые задачи//Хозяйство Донбасса.- 1922.-№ 17.-С.3-9 та ін.

² ЦДАГО України, ф.1, оп.6, спр.88, арк.137-138; оп.20, спр.453, арк.26; спр. 2044, арк.79; спр. 1869, арк. 1-2, 11-12; там же, ф.39, оп.4, спр. 172, арк. 19-22; ЦДАВО України, ф.34, оп.10, спр. 845, арк. 172-173; сп.9, спр.2, арк. 297 зв.; ЦЛАНГ СРСР, ф.7297, оп.1, спр. 47, арк.146, 159; РЦХВДНІ, ф.17, оп.2, спр. 473, арк.76-88 та ін.

³ Рухимович М.Л. 17-й год в Харькове// Коммунист (Харьков).- 1922.- 7 нояб.; Його ж. Памяти Артема //Коммунист. - 1921. - 7 нояб.; Його ж. Большой день// За индустриализацию.- 1936. - 28 окт.; Його ж. Бессмертный, чудесный большевик// Правда. - 1937. - 20 февр.

лок, пленумах ВЦРПС, Держплану, що містять аналіз стану економіки країни, бачення ним подальших перспектив розвитку¹. Вони особливо важливі для розуміння еволюції Його особистості як господарського керівника і політика.

Розширене уявлення про М.Л.Рухимовича як людину, розкриває психологію, художні смаки, уподобання Його власний твір - п'єса, видана окремою книжечкою 1920 року і виявлена у книгосховищі Харківської бібліотеки імені В.Г.Короленка².

Важливим документальним джерелом при написанні дисертації стали матеріали службового користування - роботи В.І.Леніна, присвячені подіям в Україні, особисто М.Л.Рухимовичу. У Повному зібранні творів вміщено дев'ять документів, що безпосередньо стосуються Його діяльності на початку 20-х років³.

При написанні роботи використані ще надруковані документи, які стали підставою для визначення напрямків діяльності М.Л.Рухимовича, висвітлення невідомих досі фактів Його біографії. Про партійну та військову роботу розповідають матеріали, зміщені

¹ Дванадцятий съезд РКП(б) 17-25 апреля 1923 г.: Стеногр. отчет. - М., 1968. - С. 365-369; Бюллетень УП Всеукраинской конференции КП(б)У. - Харьков, 1923. - С. 211-213; Рухимович М.Л. Новую технику социалистическому транспорту. Из выступления на пленуме Госплана. - М., 1931; Итого ж. За социалистическую реконструкцию транспорта. Доклад на У пленуме ВЦСПС 25 января 1931 г. - М., 1931; Итого ж. Перед третьим годом пятилетки. Перераб. и доп. доклад на IУ пленуме ВЦСПС. - М., 1930; Итого ж. Итоги и ближайшие перспективы работы промышленности СССР. Доклад на УШ съезде профсоюзов Московской губернии. - М., 1928; Итого ж. Основные показатели и задачи промышленности СССР. - М., 1927; Итого ж. Пятилетний план и подготовка кадров. Доклад на УШ съезде ВЛКСМ. - М., 1928; Итого ж. Концентрация работ плюс освоение техники - путь к раскрытию резервов топливной промышленности. Речь на Всесоюзном совещании хозяйственников и ИТР тяжелой промышленности // За индустриализацию. - 1934. - 23 сент. та ін.

² Рухимович М.Л. Два мира. П'єса. - Харьков, 1920.

³ Ленін В.І. Телеграма М.Л.Рухимовичу // Повне зібр. творів. - Т. 53. - С. 89; Итого ж. Лист І.Т.Смілзі і доручення секретарю // Повне зібр. творів. - Т. 53. - С. 135-136; Итого ж. Л.Д.Троцькому // Повне зібр. творів. - Т. 53. - С. 234; Итого ж. М.Л.Рухимовичу. 11 жовтня 1921 р. // Повне зібр. творів. - Т. 53. - С. 256-257; Итого ж. М.Л.Рухимовичу. 12 жовтня 1921 р. // Повне зібр. творів. - Т. 53. - С. 257-258; Итого ж. В.М.Молотову, Г.Х.Раковському, І.І.Шварцу, Г.Л.Пятакову, М.Л.Рухимовичу // Повне зібр. творів. - Т. 54. - С. 29-30 та ін.

ні у збірниках документів "Большевистские организации Украины в период установления и укрепления советской власти (ноябрь 1917 - апрель 1918 гг.)" та "Большевистские организации Украины: организационно-партийная деятельность (февраль 1917 - июль 1918)" ¹. В останній нараховується 12 документів, пов'язаних з ім'ям М.Л.Рухимовича. Чотири таких документи вміщені й у другому томі збірника "Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине" ².

Про М.Л.Рухимовича як одного з широким відомим керівників Червоної Армії свідчать документи, опубліковані в трьохтомному зібранні "Громадянська війна на Україні", де їх налічується понад двадцять ³, а також збірнику "Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни" ⁴.

Важливе джерело дослідження - мемуари. У мемуарній літературі 20-30-х років, присвяченій подіям революції та громадянської війни на Херківщині та в Україні в цілому, досить часто зустрічалися згадки про діяльність М.Л.Рухимовича ⁵. Але ці згадки надто розпорошені і стосуються лише окремих фактів його

¹ Большевистские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти (ноябрь 1917-апрель 1918); Сб. документов и материалов.- К., 1962; Большевистские организации Украины: организационно-партийная деятельность (февраль 1917-июль 1918); Сб. документов и материалов.- К., 1990.

² Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине: Сб. документов и материалов.- Т.2. Победа Великой Октябрьской социалистической революции и установление Советской власти на Украине.- К., 1957.

³ Гражданская война на Украине. 1918-1920: Сб. документов и материалов: В 3 т. и 4 кн.- К., 1967.

⁴ Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (листопад 1918 - серпень 1919): Сб. документів і матеріалів.- К., 1962.

⁵ Антонов-Овosenко В.А. Записки о гражданской войне. Т. I.-М., 1924; Локатosh И. Под натиском интервентов// Коммунист (Харьков).- 1922.- № 256.- 7 нояб.; Иого ж. Харьковские коммуны в боях с немцами // Летопись революции.- 1922.- № I.- С.76-82; Магидов Б.И. Организация Донецко-Криворожской республики и отступление из Харькова// Пять лет: Сб. статей и воспоминаний.- Харьков, 1922.- С.64-72; Миняйленко Ф.З. Воспоминания// Пять лет: Сб. статей и воспоминаний.- Харьков, 1922.- С.75-79; Попов Н.Н. Революционные события в Харькове от июня 1917 до декабря 1918 года// 1917 год в Харькове: Сб. статей и воспоминаний.- Харьков, 1927.- С.49-61 та ін.

біографії. Знаходимо їх і у спогадах, написаних у більш пізній період¹.

Широким та багатоплановим джерелом є періодична преса: газети "Донецкий пролетарий", "Известия Юга", "Южный край", "Земля и воля", "Робітничя газета", "Боротьба", "Нова громада", "Нова рада", "Вісті ВУЦВК", "Комуніст", "Пролетарий", "Кочегарка", "Гудок", "Советская Сибирь", "За индустриализацию", "Правда" та журнали "Літопис революції", "Военный вестник", "Хозяйство Донбасса", "Плановое хозяйство". Те, що ці видання репрезентують різні політичні сили, дало можливість застосувати метод порівняльного аналізу матеріалів, наведених у них.

Найбільш важливим, з точки зору обсягу та змісту інформації, є архівні документи. В роботі над дисертацією автором використані документи, що зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України у фондах І (Загального відділу ЦК КПУ), 39 (Інституту історії партії при ЦК КПУ); Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фондах І (ВУЦВК), 2 (РНК УРСР), 34 (ВРНГ УРСР); Російському центрі збереження та вивчення документів новітньої історії (фонди І7, 79, 85); Центральному державному архіві народного господарства СРСР у фондах ЗІ39 (Головтопу ВРНГ), 3429 (ВРНГ СРСР), 3913 (Тимчасового бюро з'їздів трестованої промисловості та транспорту), 4372 (Держплану СРСР), 7297 (Народного комісаріату важкої промисловості СРСР); Харківському обласному державному архіві у фондах Р-203 (Харківського губвиконкому), 770 (Харківського технологічного інституту) та ін. Всього у процесі роботи над дисертацією використано матеріали 19 фондів, понад 200 справ.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що це перша спроба комплексного і неупередженого дослідження політичної біографії М.Л.Рухимовича - відомого державного, господарського та партійного діяча. Його життєвий шлях, діяльність розглядаються у

¹ Чепурнов П.И. Красная гвардия Харькова//Харьков в 1917 году. Воспоминания активных участников Великой Октябрьской социалистической революции.-Харьков, 1957.-С.52-65; Лисицкий А.И., Лоза А.Г., Сихарулидзе В.Г. Во главе металлостроителей Харькова// Там же.- С.21-34; Бинольев А.Ф. Агитационная комиссия Харьковского Совета рабочих и солдатских депутатов// Там же.- С.170-178; Глаголев Н.А. Партийная организация 30-го пехотного полка в 1917 году// Там же.- С.77-97 та ін.

зв'язку з подіями та процесами у політиці й економіці, які мали місце з початку ХХ століття до кінця 30-х років. При цьому враховувалися нові підходи і оцінки.

Практичне значення дослідження. Зібрані факти можуть бути використані в навчальній роботі у вищих та середніх учбових закладах при висвітленні подій революції та громадянської війни, непівських перетворень в Україні, проблем внутрішньопартійної боротьби у ВКП(б) у 20-30-і роки, становлення командно-адміністративної системи в СРСР, а також при читанні спецкурсів, присвячених політичним біографіям відомих державних діячів України.

Матеріал про діяльність М.Л.Рухимовича, проаналізований в дисертації, може також використовуватися у подальших наукових дослідженнях.

Апробація дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри українознавства Харківського державного університету. Окремі її положення повідомлялися автором на міжнародній науково-теоретичній конференції, присвяченій проблемам федерації та вищої школи (Харків, 1991), а також друкувалися на сторінках періодичної преси.

II. СТРУКТУРА Й ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та література.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, характеризується ступінь вивчення проблеми, визначаються мета та хронологічні рамки дослідження, розкривається джерельна та методологічна база дисертації.

Перший розділ - "Революційна і військова діяльність" - охоплює період з 1888 по 1920 рік, від дитячих років М.Л.Рухимовича, початку його революційної діяльності до переходу з військової на державну та господарську роботу після закінчення громадянської війни. У розділі висвітлюється становлення М.Л.Рухимовича як революціонера, його участь у подіях 1917 р. в Харкові, військова робота на фронтах громадянської війни.

Мойсей Львович Рухимович народився 5(19) серпня 1888 року у селі Катанік, розташованому поруч з Ростовом-на-Дону, у сі-

м'ї робітника-слюсаря. У п'ятнадцятирічному віці, переїхавши до міста, почав брати участь у роботі гуртка демократично настроєної єврейської молоді. Політичні симпатії М.Л.Рухимовича у цей період були обумовлені стихійним прагненням соціальної справедливості. Під час революційних подій 1905 року він займався друкуванням і розповсюдженням листівок, за дорученням організації переховував зброю. На початку 1907 року був помічений поліцією і висланий за межі Росії. Працював на заводах Палестини, Єгипту, Греції, торговим робітником у Болгарії.

Після повернення до Росії у 1909 р. М.Л.Рухимович йде на військову службу, а через два роки, залишивши її, вступив до Харківського Технологічного інституту, де активно включився у політичне життя студентства. Поступово його політичні орієнтири схиляються до більшовицького напрямку в РСДРП, і у липні 1913 р. він став членом партії.

З початком першої світової війни М.Л.Рухимовича призвали до армії, де він активно пропагував більшовицькі ідеї. Після Лютневої революції 1917 р. він очолив військову організацію більшовиків Харківського гарнізону, увійшов до редколегії газети "Пролетарий", а з липня 1917 р. став членом міського комітету РСДРП(б). Автор наводить ряд досі невідомих фактів про діяльність М.Л.Рухимовича у період гострої боротьби більшовиків за владу в місті. У грудні він очолив сформований більшовиками та лівими есерами Військово-революційний комітет, який одразу ж почав проводити політику усунення демократичних партій від влади, репресій проти їх членів.

Аналізуючи політичну поведінку М.Л.Рухимовича кінця 1917 - початку 1918 рр., автор показує, що на той час він вже був переконаним прибічником теорії диктатури пролетаріату як способу організації суспільства. Йому були притаманні ідейні помилки та моральні вади більшовицького керівництва. Саме це значною мірою обумовлювало напрямок та стилі його політичної діяльності у роки революції та громадянської війни: М.Л.Рухимович був причетний до репресій серед харківської буржуазії та інтелігенції на початку 1918 р., ним був підписаний наказ про створення концентраційних таборів для утримання полонених білогвардійців та селянських повстанців, як прибічник "воєнної опозиції" він активно виступав проти старих військових спеціалістів, що

служили в лавах Червоної армії.

На протязі цього першого періоду життя та діяльності М.Л. Рухимовича заклалися підвалини особистості революціонера, військового, господарського керівника, формувалися основні риси його характеру. Він виявив себе як активна, діяльна особа, у багатьох випадках жорстка, схильна до прийняття самостійних рішень. Але над ним тяжіли ідейні догми та стереотипи, що були поширені серед членів комуністичної партії.

Другий розділ - "М.Л.Рухимович - типовий господарський та партійний керівник України" - висвітлює період роботи М.Л.Рухимовича в Україні. Працюючи спочатку на посаді голови Донецького губвиконкому, пізніше керуючим трестами Донвугілля та Хімвугілля, головою ВРНГ УРСР, М.Л.Рухимович в силу свого високого становища помітно впливав на розв'язання проблем, до яких був причетний.

Найбільше відображення в архівних документах та періодичній пресі 20-х рр. знайшла господарська діяльність М.Л.Рухимовича. В розділі показано, що саме цій роботі він приділяв головну увагу, надаючи їй особливого значення, і до центральних партійних органів України входив перш за все як господарський керівник. Про це свідчить зміст переважної більшості його виступів на з'їздах РКП(б), з'їздах та конференціях КП(б)У, пленумах ЦК КП(б)У.

Перебування М.Л.Рухимовича на господарській роботі прийшлося на період непу, що зумовило поступову еволюцію його поглядів і методів діяльності в порівнянні з періодом "воєнного комунізму". Практика господарської діяльності все більш схиляла Рухимовича до розуміння необхідності непівських перетворень. Щоправда його уявлення про сутність цих перетворень були вульгаризовані. Добре знайомі йому з часів громадянської війни і міцно засвоєні напіввійськові методи керівництва. М.Л.Рухимович застосовував у відбудовчий період.

У політичній діяльності М.Л.Рухимович в цей час виявив себе як прибічник Й.В.Сталіна. З початку 20-х років він за будь-якої нагоди відстоював сталінську лінію. В національному питанні М.Л.Рухимович виявив себе послідовним українофобом, піддавши нищівній критиці погляди і дії наркома освіти УРСР О.Я.

Шумського, який виступав на захист української культури. Позиція М.Л.Рухимовича з питань українізації була характерна для значної частини комуністів України, які боялися процесів відродження української національної самосвідомості.

В третьому розділі - "У вищому ошелоні партійної номенклатури: останнє десятиліття життя і діяльності" - автор розкриває найважливіші моменти біографії в період з 1926 по 1938 рік.

Працюючи в 1926-1930 роках заступником голови БРІГ СРСР, М.Л.Рухимович брав безпосередню участь у складанні промислової частини п'ятирічного плану. У цей час він обстоював сталінські погляди на шляхи й методи соціалістичного будівництва, наполягав на необхідності форсування темпів розвитку індустрії.

Але вже в 1931 році, під час перебування Рухимовича на посту наркома шляхів сполучень СРСР, спостерігаються певні розходження його з сталінською лінією. На червневому та жовтневому пленумах ЦК ВКП(б) 1931 р. М.Л.Рухимович виступає проти масових звільнень кадрових залізничників, вбачає причини незадовільної роботи транспорту не у шкідливості, а в слабкій матеріальній базі і, головне, у поганій організації.

Після звільнення з поста наркома шляхів сполучення і направлення на роботу до Сибіру на посаду керуючого трестом Кузбасвугілля теоретичне протистояння сталінській лінії переходить у практичну площину. Виходячи з необхідності розв'язання кадрової проблеми, М.Л.Рухимович залучав до участі в будівництві шахт та до роботи у забоях "розкуркулених", намагався сприяти поновленню їх у правах за умови хорошої роботи. Саме це за кілька років було поставлено йому в провину і спричинилося до звинувачення у "правих помилках".

В дисертації підкреслюється, що "протистояння" Сталіну не мало відкритого характеру. Кар'єра М.Л.Рухимовича тривала. Його було призначено заступником наркома важкої промисловості, а через деякий час - наркомом оборонної промисловості СРСР.

Автор робить висновок, що М.Л.Рухимович прийшов до незгоди з сталінською політичною лінією не з якихось абстрактних причин морально-етичного характеру. Він і надалі залишився переконаним більшовиком, який не міг переступити за межі сталих догм, був частиною сталінського управлінського апарату. Його

позиція впливала лише з практичних потреб, визначалася значною мірою економічною доцільністю. Крім того, слід враховувати й тогочасну політичну обстановку, яка склалася в країні. Як і інші, Рухимович боявся за своє життя та життя близьких йому людей і тому не міг відкрито виступити проти системи. Як і багато інших партійних, державних та господарських керівників того періоду, він став жертвою системи, невід'ємною часткою якої був сам.

У висновках автором підведені підсумки проведеного дослідження, зроблені необхідні узагальнення та висновки.

Основні положення дисертації викладені в публікаціях автора:

1. Гавриленко А.А. К вопросу о роли персоналий в исторических исследованиях // Проблемы федерации и высшей школы: Междунар. науч.-практ. конф.: Тез. докл. и сообщ. - Харьков, 1991. - С.73-74.
2. Гавриленко А.А. М.Л.Рухимович: украинофил или украинофоб? // Сборник научных работ аспирантов Харьковского университета (Гуманитарные науки). - Харьков, 1992. - С.136-140.
3. Гавриленко А.А. М.Л.Рухимович: неизвестные страницы биографии // Вестн. Харьк. ун-та: Проблемы политической истории Украины. - Харьков, 1993. - № 375. - С.73-80.

Нідп. до друку 20.12.93. формат 60 x 84 1/16.

І, 0 ум.-друж.арк., І, 0 обя.-вид.арк. Тираж 100. Зам.292.

Дільниця оперативного друку ХДАУ.

Faint, illegible text covering the majority of the page, likely bleed-through from the reverse side.

121439

AB 28.793

AB 28.793